

in the constructive activity, orients a personality for future. The perceptive-mental strategy favors the constructive solving of contradictions between the available knowledge and experience and new demands of actual situation, what makes its creative character. The perceptive-mental strategy as a property of personality defines its individual-psychological peculiarities.

Keywords: perception, apperception, properties of perception, strategy, the functions of strategy, perceptive-mental strategy, creation, the property of personality, individual-psychological peculiarities of personality.

Отримано 23.10.2017

УДК 159.92

Поклад Ірина Миколаївна

ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПСИХОЛОГІВ

Поклад І. М. Історико-психологічна трансформація проблеми розвитку здібностей особистості в науковій спадщині вітчизняних психологів. В статті систематизовано наукові підходи до проблеми здібностей, розглянуті психологічні особливості їх розвитку. Простежено шлях розвитку даного поняття від теорії Л. С. Виготського та теоретичних розробок його послідовників до сьогодення. Зазначено, що у психологічній спадщині Г. С. Костюка феномен «здібності» розглядався як «загальнолюдські істотні властивості спільні для всіх людей» і таким чином, виступав невід'ємною складовою проблеми розвитку і формування зростаючої особистості. Досліджено теоретичну та практичну розробку проблеми здібностей в працях С. Л. Рубінштейна в яких вчений доводив, що здібності людини – це різні прояви її здібностей до засвоєння знань та досягнень людської культури, до навчання та праці, в яких вони формуються. Висвітлено в історичному плані дві конфронтуючі одна одній точки зору на природу здібностей: «спадкоємна» і «соціальна». Наведено дослідження присвячені вивченню особливостей загальних та спеціальних здібностей, проаналізовано категорії обдарованість та талант.

Ключові слова: здібності, задатки, обдарованість, талант, геніальність, умови розвитку здібностей.

Поклад І. Н. Историко-психологическая трансформация проблемы развития способностей личности в научном наследии отечественных психологов. В статье систематизированы научные подходы к проблеме способностей, рассмотрены психологические особенности их развития. Прослежен путь развития данного понятия от теории Л. С. Выготского и теоретических разработок его последователей к настоящему. Отмечено, что в психологическом наследии Г. С. Костюка феномен «способности» рассматривался как «общечеловеческие существенные свойства общие для всех людей» и таким образом, выступал неотъемлемой составляющей проблемы развития и формирования растущей личности. Исследована теоретическая и практическая разработка проблемы способностей в трудах С. Л. Рубинштейна, в которых ученый доказывал, что способности человека – это различные проявления его способностей к усвоению знаний и достижений человеческой культуры, к учебе и труду, в которых они формируются. Освещены в историческом плане две противостоящие друг другу точки зрения на природу способностей: «наследственная» и «социальная». Приведены исследования посвященные изучению особенностей общих и специальных способностей, проанализированы категории одаренность и талант.

Ключевые слова: способности, задатки, одаренность, талант, гениальность, условия развития способностей.

«Без історичного та логіко-психологічного аналізу структури людських здібностей, які відклалися в тих чи інших набутках людської культури, способів її використання сучасною людиною, неможливо уявити процес оволодіння окремою людиною, дитиною цих досягнень культури як процесу розвитку в неї тих же здібностей».
Д. Б. Ельконін

Постановка проблеми. Історія психології в Україні є, звичайно, частиною розвитку світової науки. В ній залишили своє місце більшість моментів притаманних загальному поступу наукових знань. Але психологія кожної країни переживає генезу науки по-своєму: ті чи інші події відбуваються в ній в різні часи історичного етапу, з різною динамікою напруження, з врахуванням життєвого досвіду непересічних постатей тощо. Таким чином, можна з впевненістю констатувати, що українська психологія несе на собі відбиток як загального, так і особистого становлення наукової думки.

Серед багатьох питань психолого-педагогічної науки та практики проблема здібностей завжди займала виняткове за своєю значущістю місце. З позиції сучасності вчені доводять, що для найбільш швидкого накопичення теоретичних узагальнень і розширення її експериментальної основи, що дозволить суто науково розкрити закономірності розвитку й формування здібностей та для більш мобільного використання накопичених наукових результатів при вирішенні практичних задач, «необхідне багатоаспектне і багаторівневе висвітлення цієї проблеми з позиції усіх основних психологічних дисциплін». Така стратегія дослідження здібностей дозволить всебічно осмислити їх як складне багатокомпонентне утворення, глибше зрозуміти багатопрофільний характер їхніх зв'язків з діяльністю людини, з усією її особистісною будовою.

Вихідні передумови. Як зазначалось вище, українська психологія розвивалася під впливом світової наукової та філософської думки. Психологічний підхід до вивчення здібностей як «родових якостей людини» пов'язаний з вивченням психологічного змісту і структури здібностей у загальному плані. Як зазначають провідні вчені галузі, в науковій психологічній літературі на даний час накопичилася величезна кількість понять «здібності», «інтелект», «обдарованість», «творчість», що пов'язано з сучасним станом психологічної науки [9, с. 85]. Кількість визначень поняття «здібності» досягла такої межі, коли виникла істотна складність із застосуванням цього поняття; т.ч. поняття перетворилося «на ніщо, втрачаючи свій психологічний зміст» [4, с. 98]. Така величезна кількість визначень обумовлена різними підходами, що склалися історично, в процесі розвитку психологічної науки. Наприклад, можна навести такі тлумачення поняття «здібності». З одного боку до здібностей стали відносити всю сферу можливостей людини, прояв її індивідуальності, творчого потенціалу та ін. З іншого боку здібності розглядаються як рівень інтелектуального розвитку, рівень розвитку творчого мислення, інди-

відуальні особливості розумового розвитку. Але такий підхід веде до втрати власне психологічного змісту здібностей.

Формуванні цілей і постановка завдань статті. Завданням нашої роботи є вивчення поглядів вітчизняних науковців щодо історико-психологічної трансформації проблеми розвитку здібностей особистості.

Виклад основного матеріалу. Про два основних підходи до проблеми означення «здібностей» пише О. М. Дьяченко [4]. Відзначивши, що в історії психології категорію здібностей досліджували Б. Г. Ананьєв, Е. О. Голубєва, В. М. Дружинін, В. О. Крутецький, В. С. Мерлін, В. М. М'ясищев, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов, В. Д. Шадриков та інші, автор називає перший підхід, пов'язаний із теорією здібностей Б. М. Теплова, який розглядав здібності в плані індивідуально-психологічних відмінностей і ввів у їхнє визначення три основних ознаки. Ці ознаки впливають із визначення вченим здібностей, котрі: відрізняють одну людину від іншої; мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності; забезпечують легкість і швидкість набуття знань і навичок.

Схожу позицію займав Г. С. Костюк, який розумів під здібностями такі істотні психологічні властивості людської особистості, які виявляються в її цілеспрямованій діяльності та зумовлюють успіх у ній [5]. Отже, феномен «здібності» вчений розглядав як «загальнолюдські істотні властивості спільні для всіх людей». Таким чином, у психологічній спадщині Г. С. Костюка здібності є невід'ємною складовою проблеми розвитку і формування зростаючої особистості. Всі люди здатні до таких видів діяльності, до яких не здатні тварини, всі вони можуть брати участь у створенні потрібних для людини вартостей, користуватися ними у практичній діяльності. За Г. С. Костюком, здібності людей становлять єдність загального, «типологічного та індивідуального» [там же, с. 9]. Модифікацією цього підходу стали дослідження з диференціальної психології, які розвивали Е. О. Голубєва, Є. О. Клімов, В. С. Мерлін та ін.

Сутність другого підходу визначив погляд на здібності як на «родові якості людини» (основні засади – теорія Л. С. Виготського і теоретичні розробки його послідовників). Під здібностями вчений розумів фактично окремі, але нерозривно зв'язані між собою вищі психічні функції (довільна увага, словесно-логічна пам'ять, мислення, уява тощо). Існують й інші спроби класифікації здібностей. Так, наприклад, деякі дослідники виділяють такі підходи: соціокультурний, генетичний, процесуально-діяльнісний, освітній, інформаційний, феноменологічний, функціонально-рівневий, регуляційний. Інші (крім основного – діяльнісного) називають ще системний, особистісний, суб'єктний, інструментальний. Отже, підходів до визначення поняття «здібність» майже так само багато, як і визначень цих самих понять.

Фундаментальну теоретичну та практичну розробку проблема здібностей отримала в працях С. Л. Рубінштейна [12], перш за все, в плані їх розвитку і формування, а пізніше – у виявленні їх психологічної структури. Здібності, на думку вченого, це – здатність індивіду до певної діяльності, головним

показником якої є легкість у засвоєнні її операції, дій, а також широта переносу здобутих індивідом засобів сприймання та дій з одного виду діяльності на інший. Водночас, здібності виступають складним синтетичним утворенням особистості проте, не зводяться тільки до знань, умінь та навичок. Ці явища, за С. Л. Рубінштейном, є взаємообумовленими: з одного боку, здібності це – передумова для оволодіння знаннями та вміннями, а з іншого – в процесі цього опанування відбувається їх формування. Разом з тим, у своїх дослідженнях вчений пов'язував здібності не з конкретним характером діяльності особистості, а з розвитком її психічних процесів: мисленням, увагою, сприйняттям, пам'яттю тощо. Здібності людини, на його думку, формуються як у процесі засвоєння продуктів, створених людиною на визначеному етапі історичного розвитку, так і в процесі їх створення. Також вчений зазначає, що психічний процес переходить у здібність по мірі того, як зв'язки, що визначають його протиріччя, «стереотипізуються». За результатом цієї дії психічний процес, як такий, полишає свідомість: на його місці залишається, з одного боку, нова «природна здібність» – у вигляді стереотипізованої системи рефлексорних зв'язків, а з іншого боку – продукт, який став, таким чином, невидимим психічним процесом. Отже, на думку С. Л. Рубінштейна здібності людини – це різні прояви її здібностей до засвоєння знань та досягнень людської культури, до навчання та праці, в яких вони формуються.

Дослідження здібностей у широкому індивідуальному плані визначено також у роботах Б. Г. Ананьєва, О. Г. Ковальова, В. М. М'ясищева, К. К. Платонова та ін. Так, Б. Г. Ананьєв вважає: «В розвитку здібностей першочерговим фактором є поетапне структурування природних властивостей згідно вимог діяльності; опанування знаннями та вміннями в процесі діяльності й поступове їх узагальнення призводить до відтворення спеціальних і разом з тим універсальних механізмів або систем, які забезпечують рішення найбільш ускладнених нових завдань» [1, с. 167]. О. Г. Ковальов і В. М. М'ясищев розглядають здібності як сукупність властивостей, які необхідні для виконання будь-якої діяльності, а також як систему індивідуальних відмінностей, емоційних та вольових особливостей людини.

К. К. Платонов наголошував на зв'язку здібностей зі структурою особистості, яка, на думку вченого, складається з чотирьох підструктур. До першої підструктури, яку він назвав соціально обумовленою, входять спрямованість, відносини та моральні якості особистості. До другої підструктури належать знання, вміння, навички та досвід. Третя – об'єднує індивідуальні особливості окремих психічних процесів або психічних функцій: мислення, сприймання, почуття, волі, пам'яті, емоцій. Четверта підструктура (біологічно обумовлена) включає властивості темпераменту або типові основи вищої нервової діяльності людини. Крім того, властивості особистості, вважає вчений, пов'язані між собою та взаємодіють: одні з них, виходячи на перший план, стають провідними, інші – опорними, а деякі набувають допоміжного значення. Також, К. К. Платонов підкреслює, що сутність структури особистості визначається не стільки елементами та підструктурами, скільки їх взає-

модією [10, с. 40]. Таким чином, здібності та характер, доводить вчений, найзагальніші якості людини і присутні у кожній її підструктурі.

Отже, можна зробити наступний висновок: здібності визначаються як індивідуально-психологічні особливості особистості, пов'язані з природними передумовами і є умовою успішного виконання тієї чи іншої продуктивної діяльності. За здібностями стоїть, насамперед, своєрідність психічних процесів, яка обумовлена відповідними психофізіологічними функціями індивіда. Виявляються здібності в процесі оволодіння діяльністю та тісно пов'язані із загальною спрямованістю особистості, з тим, наскільки стійкі інтереси людини до тієї чи іншої діяльності. В основі однакових досягнень, при виконанні будь-якої діяльності, можуть лежати різні здібності, що забезпечує їх широкі компенсаторні можливості.

В історії науки існують дві конфронтуючі одна одній точки зору на природу здібностей: «спадкоємна» і «соціальна». У західних психолого-педагогічних теоріях це питання розглядалося: з позиції повного ігнорування соціального середовища (Ф. Гальтон); шляхом побудови такої послідовності задачі, завдяки якій уся увага приверталася до сприяння біологічного розвитку дитини і тільки потім на підведення її до накопичення соціального досвіду (В. Штерн); процесу розвитку здібностей надавалося біологічне тлумачення (Д. Дьюї, Е. Торндайк). У вітчизняній психолого-педагогічній науці питання про співвідношення факторів, які обумовлюють здібності, залишається досі відкритим. Так, К. К. Платонов називав такі фактори: біологічні, природні, спадкові, вроджені, природжені, придбані. Якості їх змісту наводив Ю. З. Гільбух [2], який вважав, що задатки – це вроджене, те, що притаманне людині вже у пренатальний (дородовий) період. Все соціальне в психіці є надбаним, але не все надбане є соціальним. Все спадкове – вроджене, однак не все вроджене є спадковим. Природжене – це те, що властиве людині в момент її народження. Природне – існує в людині незалежно від впливів оточуючих її людей. А біологічне – все загальне від походження (гомологічне), хоча і не обов'язково тотожне, у людини та тварини.

У роботах багатьох психологів (К. М. Гуревича, О. Г. Ковальова, Н. С. Лейтеса, Б. Ф. Ломова, В. М. М'ясищева, К. К. Платонова, С. Л. Рубінштейна, В. М. Русалова, Б. М. Теплова та ін.) переконливо показано, що не відповідають реальності як ті теорії, що проголошують уродженість здібностей і зводять їх до задатків (теорія спадкових здібностей), так і ті, котрі цілком ігнорують природні передумови здібностей і вважають їх обумовленими лише середовищем та вихованням (теорія придбаних здібностей). У першому випадку детермінація здібностей зводиться лише до внутрішніх умов, а в другому – лише до зовнішніх факторів. Крім того, вчені вважають, що при формуванні здібностей зовнішні причини діють опосередковано через внутрішні фактори.

Визначаючи важливу роль задатків у розвитку здібностей, Б. М. Теплов зазначав, що здібності не можна зводити тільки до них, оскільки різниця між природними даними та здібностями психіки полягає у тому, що природні пе-

редумови розвитку ще не мають визначеності, а отже не несуть в собі змістовного моменту. Г. С. Костюк [5] також вважав, що під задатками слід розуміти не стільки анатомо-фізіологічні властивості мозку, скільки психофізіологічні властивості і в першу чергу ті, які виявляються на найбільш ранніх стадіях розвитку дитини. С. Л. Рубінштейн розглядав здібності, як складне синтетичне утворення. Основу здібностей складають передумови їх розвитку – задатки, які вчений розглядав як анатомо-фізіологічні особливості нервово-мозкового апарату людини. Розвиваючись на основі задатків, здібності являються однак функцією не задатків самих по собі, а розвитком, у який задатки входять як саме передумова [11, с. 640-641]. Принцип єдності природного і соціального факторів у становленні психіки, введений у вітчизняну психологію С. Л. Рубінштейном, по суті став основним при розробці проблеми здібностей: найбільш продуктивним виявився шлях вивчення реальної взаємодії цих двох компонентів у діяльності людини.

Серед дослідників, які дотримуються думки щодо вродженості природної основи здібностей, існують дві точки зору. Відповідно до однієї з них, задатками здібностей можуть бути тільки анатомо-фізіологічні компоненти. Ряд авторів до задатків відносять не тільки психофізіологічні компоненти, але і психічні утворення. Вважається, що вихідними в психічному житті людини є елементарні психічні процеси, на основі яких і формуються психічні властивості.

Дещо іншої точки зору дотримується О. М. Леонт'єв [7]. Аналізуючи проблему взаємозв'язку природного та соціального, вчений пропонує розглядати два види здібностей: природні здібності (в яких виявляється біологічна основа) і здібності специфічно людські («здібності другого роду» чи суспільно-історичного походження). Розвиток та формування специфічно людських функцій відбувається в онтогенезі, у формі процесу активного присвоєння індивідом досвіду попередніх поколінь. Людина від природи наділена лише однією здатністю – здатністю до формування специфічно людських здібностей. Задатки відіграють значну роль у формуванні таких здібностей як музичні, математичні, конструкторські, лінгвістичні та інші. О. М. Леонт'єв доводить, що чим вищий буде рівень досягнень у будь-якій діяльності, тим вагомішу роль у цьому процесі відіграють задатки. Як вже зазначалось, виникнення «здібностей другого роду» стає можливим тільки завдяки тому, що у людства з'явилася особлива форма передачі досягнень попередніх поколінь наступним поколінням.

Задатки до цих здібностей, стверджує вчений, не можуть бути закладені у мозку в готовому виді. Тому ці здібності та їхні мозкові механізми виступають як новоутворення, які формуються в індивідуальному розвитку людини завдяки надбанням соціально-історичного досвіду попередніх поколінь людства. О. М. Леонт'єв висуває гіпотезу, що мозкові механізми специфічно людських здібностей не мають своєї спеціальної та прямої основи у вроджених морфологічних органах-задатках.

Досліджуючи ці питання Е. О. Голубєва [13] зазначає, що основні труднощі у вивченні природних передумов здібностей полягають у тому, що во-

ни можуть бути визначені як задатки тільки при зіставленні анатомо-фізіологічних особливостей з тими чи іншими індивідуальними розходженнями в здібностях як дуже складних придбаних і прижиттєвих утвореннях, що виявляються у якості, в успішній діяльності. Потрібне змістовне співставлення вродженого і придбаного в їх індивідуально неповторній своєрідності щодо кожної конкретної людини.

Таким чином, думка про задатки як необхідні внутрішні передумови, від якості яких залежить розвиток здібностей, була висвітлена в багатьох роботах провідних психологів. Як вже зазначалось, до них відносять, крім типологічних властивостей нервової системи, функціональну асиметрію півкуль головного мозку, природні властивості аналізаторів (зорового, рухового та ін.), індивідуальні варіанти побудови кори мозку та ступінь функціональної зрілості окремих її ділянок.

Дослідженню структури здібностей та умовам їхнього формування і розвитку присвячено ряд праць вітчизняних психологів, які працювали у цьому напрямку психології. На заслуги С. Л. Рубінштейна, який сформулював основні напрямки розвитку здібностей людини, вказували Г. С. Костюк [5], К. К. Платонов [10] та інші вчені. У роботі «Основи загальної психології» (2000) С. Л. Рубінштейн доводить, що розвиток здібностей здійснюється по спіралі, а реалізація можливостей, які пропонують здібності одного рівня, відкриває шлях подальшого їх розвитку, тобто, розвитку здібностей на найбільш високому рівні.

Г. С. Костюк розглядав здібності як складне полікомпонентне утворення, як «істотні психічні властивості людської особистості, що, поперше, виявляються в її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її успіх. По діяльності та її результатах ми й розрізняємо здібності особистості» [6, с. 307]. А по-друге, вони також – «вияв єдиної, цілісної її сутності. Звідси тісний їх зв'язок з іншими рисами людини, а саме – її знаннями та вміннями, потребами й інтересами, працьовитістю та іншими моральними якостями» [там же, с. 309].

Дослідження конкретно-психологічних характеристик здібностей дозволяє виділити декілька груп, на які вони поділяються. Перша група – загальні (С. Л. Рубінштейн використав термін «загальна здібність» чи загальна обдарованість), які забезпечують відносну легкість та продуктивність діяльності. Вчений зазначає, що в загальні здібності включаються не лише інтелект, а й «інші властивості й особливості особистості, почасти емоційна сфера темпераменту – емоційна вразливість, тонус, темп діяльності тощо» [11, с. 540]. Вагомий розвиток загальних здібностей у окремої людини робить її різносторонньо розвинутою, здатною до виконання багатьох видів споріднених діяльностей.

Багато уваги в психологічній літературі приділено вивченню особливостей спеціальних здібностей. Так, Б. М. Теплов, Г. С. Костюк, В. О. Крутецький, В. О. Моляко та інші досліджували музичні, конструкторські, технічні, художньо-творчі, математичні, літературні види здібностей. Головним теоретичним

положенням концепції була ідея про те, що здібності проявляються та розвиваються в конкретній діяльності людини. Тому вони можуть бути виявлені лише завдяки аналізу особливостей структури такої діяльності. Проведені експериментальні дослідження показали, що для засвоєння нових знань людина повинна мати певні природні можливості. Отримуючи ці знання природні можливості людини розвиваються і тим самим визначають передумови для засвоєння нових, більш складних знань, що, у свою чергу, забезпечує умови для формування здібностей. Таким чином, висувається головне положення про взаємозв'язок знань та здібностей: здібності – умова засвоєння знань, а знання – умова розвитку здібностей за висхідною спіраллю.

Водночас, досліджуючи і використовуючи розрізнення загальних і спеціальних здібностей, треба правильно їх розуміти: по суті, тут йдеться про загальні і спеціальні компоненти в здібностях людини, які існують у взаємозв'язку. Загальні здібності виявляються в спеціальних, тобто в здібностях до якоїсь конкретної діяльності, а з розвитком спеціальних здібностей розвиваються і загальні їх компоненти. Високі спеціальні здібності в своїй основі мають достатній рівень розвитку загальних здібностей.

В теперішній час з'явилася і концепція багатосторонніх здібностей [3]. Ці здібності, як і спеціальні, можуть бути різних рівнів. Для них характерним є особливий якісно своєрідний динамічний процес, постійне зростання творчого потенціалу особистості. Ця узагальнююча творча здібність являє собою інтеграцію різних здібностей, які сконцентровані в універсальності умінь: легкості переносу навичок, швидкості переключення алгоритму дій, який склався в нову модель, новий вид діяльності.

Найбільш ранній прояв тих чи інших здібностей часто пов'язують з поняттям «обдарованість». Це поняття можна розглядати у вузькому чи широкому розумінні. У першому визначенні – це вроджена особливість, тобто передумова розвитку здібностей або природний фон здібностей, що являють собою анатомо-фізіологічні задатки. У другому – воно трактується як «якісно особливе поєднання здібностей, від яких залежить можливість виконання тієї чи іншої діяльності». У переважній більшості визначень поняття «обдарованість» зазначається, що воно поєднує у собі високий інтелект та творчу спрямованість, що відкриває можливість більш легкого досягнення успіху в певній галузі діяльності. Також вчені виділяють загальну та спеціальну обдарованість. Перша проявляється в оволодінні різними видами діяльності, для успішного здійснення яких необхідні певні інтелектуальні здібності, а друга пов'язана з певною галуззю діяльності, в якій вона найбільш розкривається (математична, музична, хореографічна та інші). Отже, загальна обдарованість – це високий рівень розвитку загальних здібностей, а спеціальна обдарованість – високий рівень розвитку спеціальних здібностей. Основними ознаками високої обдарованості виступають: ранній прояв здібностей; швидкий темп засвоєння знань; формування вмінь та навичок у будь-якій діяльності, схильність та інтерес до неї; елементи оригінальності та прояви творчості в цій сфері діяльності.

Існують також визначення обдарованості, які пояснюють її з позиції структурних та функціональних характеристик. Так, В. О. Моляко розглядає обдарованість як системне утворення особистості, яке виступає координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності, сприяє знаходженню таких рішень, які надають можливість людині краще пристосовуватись до оточуючого світу [8]. Обдарованість, на думку вченого, це свого роду міра генетично та досвідно-визначених можливостей людини адаптуватися до життя.

Здібності та обдарованість складають суттєву частину загальної структури особистості, об'єднують психічні процеси із психічними властивостями особистості. Особливо високий розвиток обдарованості визначають поняттям «талант». В психології талант розглядається як наявність внутрішніх (особистісних) умов для визначних досягнень в діяльності [14].

Найвищий ступінь творчих проявів особистості визначається поняттям «геніальність». Воно передбачає наявність вроджених здібностей до продуктивної діяльності і ґрунтується на творчій поведінці індивіда, стає загальним надбанням та призводить до глибоких, іноді не передбачуваних, змін у суспільному житті та культурі людства.

Аналіз робіт, виконаних у рамках вказаних напрямків, дозволяє сформулювати наступне розуміння зазначених понять:

- задатки – генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості людини, які лежать в основі формування та розвитку здібностей;
- здібності – індивідуально-психологічні особливості, що формуються в діяльності на основі задатків, відрізняють одну людину від іншої і від них залежить успішність діяльності та легкість оволодіння нею;
- загальна обдарованість – єдність своєрідних загальних здібностей людини, від яких залежить успіх виконання широкого кола діяльностей;
- спеціальна обдарованість – якісно своєрідне сполучення здібностей, які створюють можливість успіху в зазначеній діяльності;
- талант – особливо високий розвиток здібностей і обдарованості людини у конкретній діяльності;
- геніальність – найвищий ступінь творчих проявів особистості.

Успішне здійснення тієї чи іншої діяльності, навіть при наявності здібностей, залежить від поєднання якостей людини. Одні тільки здібності, не поєднуючись із відповідною спрямованістю особистості, її емоційно-вольовими якостями, не можуть привести до високих досягнень.

Таким чином, доведено, що здібності не можна розглядати як просту властивість. Це своєрідне і відносно стійке поєднання ряду психічних властивостей людини, яке зумовлює можливість успішного виконання нею певної діяльності. Проте синтез окремих властивостей не є постійним та незмінним. Це єдність, що розвивається і змінюється під впливом діяльності.

Висновки. Отже, провівши теоретичне дослідження деяких питань проблеми здібностей в психології ми можемо говорити про те, що завдяки міжнародним науковим та культурним зв'язкам національна психологія робить свій внесок у світову психологічну науку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ананьев Б. Г.* О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 263 с.
2. *Гильбух Ю. З.* Темперамент і пізнавальні здібності школяра: Діагностика, педагогіка / Ю. З. Гильбух. – К.: Віпол, 1992. – 261 с.
3. *Готсдинер А. Л.* К проблеме многосторонних способностей / А. Л. Готсдинер // Вопросы психологии. – 1991. - №4. – С. 82-88.
4. *Дьяченко О. М.* Проблема развития способностей: до и после Выготского / О. М. Дьяченко // Вопросы психологии. – 1996. – №5. – С. 98-109.
5. *Костюк Г. С.* Здібності та їх розвиток у дітей / Костюк Григорій Силович – К.: Знання, 1963. – 80 с.
6. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк [за ред. Л. М. Проколієнко]. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
7. *Леонтьев А. Н.* Избранные психологические произведения: В 2 т. / А. Н. Леонтьев. – М.: АН СССР, 1983. – Т.1. – 392 с.
8. *Моляко В. А.* Психологические вопросы выявления одаренности / В. А. Моляко. – К.: Знание, 1992. – 56 с.
9. *Моляко В. А.* Стратегии решения новых задач в процессе регуляции творческой деятельности / Моляко Валентин Алексеевич // Психологический журнал. – 1995. – №1. – С. 84-90.
10. *Платонов К. К.* Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 254 с.
11. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.
12. *Рубинштейн С. Л.* Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн [отв. ред. Е. В. Шорохова]. – М.: Наука, 1976. – 416 с.
13. *Способности и склонности: комплексные исследования* / [под ред. Э. А. Голубевой]. – М.: Педагогика, 1989. – 198 с.
14. *Теплов Б. М.* Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М.: АПН СРФСР, 1961. – 535 с.

REFERENCES transliterated

1. *Anan'ev B. G.* (2001). O problemah sovremennogo chelovekoznaniiya [*On the problems of the modern chelovekoznaniiya*]. SPb.: Piter. [in Russian].
2. *Hilbukh YU. Z.* (1992). Temperament i piznavalni zdibnosti shkolyara: Diahnostyka, pedahohik [*Temperament and cognitive abilities of the student: Diagnosis, pedagogy*]. Kyiv: Vipol [in Ukrainian].
3. *Gotsdiner A. L.* (1991). K probleme mnogostoronnih sposobnostey [On the problem of multilateral abilities]. *Voprosyi psihologii*, 4, 82-88 [in Russian].
4. *Dyachenko O. M.* (1996). Problema razvitiya sposobnostey: do i posle Vyigotskogo [The problem of development of abilities before and after Vygotsky]. *Voprosyi psihologii*, 5, 98-109 [in Russian].
5. *Kostyuk H. S.* (1963). Zdibnosti ta yikh rozvytok u ditey [*Abilities and development in children*]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
6. *Kostyuk G. S.* (1989). *Navchalno-vihovniy proses psihichniy rozvitok osobistosti* [The educational process of mental and personality development] L.N.Prokollenko (Ed.). Kyiv: Rad. shkola. [in Ukrainian].
7. *Leontev A. N.* (1983). *Izbrannyye psihologicheskie proizvedeniya* [Selected psychological works]. (Ed.). (Vols. 1-2). Moscow: AN SSSR [in Russian].
8. *Molyako V. A.* (1992). Psihologicheskie voprosyi vviyavleniya odarennosti [*Psychological issues of identifying giftedness*]. Kyiv: Znanie. [in Russian].

9. Molyako V. A. (1995). Strategii resheniya novyih zadach v protsesse regulyatsii tvorcheskoy deyatel'nosti [Strategies to address the new challenges in the process of creative activity regulation]. *Psihologicheskii zhurnal*, 1, 84-90 [in Russian].
10. Platonov K. K. (1986). *Struktura i razvitie lichnosti [The structure and development of personality]*. Moscow: Nauka. [in Russian].
11. Rubinshteyn S. L. (2000). *Osnovyi obschey psihologii [Fundamentals of General Psychology]*. SPb.: Piter. – (Seriya «Mastera psihologii»). [in Russian].
12. Rubinshteyn S. L. (1976). Problemyi obschey psihologii [*Problems of general psychology*]. (Ed.). E. V. Shorohova. Moscow: Nauka. [in Russian].
13. Golubeva E. A. (Eds.). (1989). *Sposobnosti i sklonnosti: kompleksnyie issledovaniya*. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
14. Teplov B. M. (1961). *Problemyi individualnyih razlichiy [Problems of individual differences]*. Moscow: APN SRFSSR. [in Russian].

Poklad I. N. Historical and psychological transformation problems of development of the individual abilities in the scientific heritage of local psychologists. In the article, the scientific fittings are systematized for problems of capabilities, the psychological features of the development of capabilities. It traces the path of development of the concept of the theory of L. S. Vygotsky and his follower's theoretical developments to date. It is noted that the psychological heritage G. S. Kostyuk phenomenon of «ability» was seen as «universal essential properties common to all people», and thus be an integral component of the development problems and the formation of a growing personality. The theoretical and practical problems of development of abilities in the works of S. L. Rubinstein, in which scientists argued that the ability of a person - it is the various manifestations of his ability to assimilate knowledge and achievements of human culture, to study and work in which they are formed. When covering historically two opposing points of view on the nature of abilities, «hereditary» and «social». Results of research devoted to the study of the characteristics of general and special abilities analyzed the category of giftedness and talent. Proved that ability cannot be regarded as a simple property. This peculiar combination of the relatively stable range of mental property rights, which leads to the possibility of successful fulfillment of certain activities. However, the synthesis of specific properties is not permanent and unchanging.

Keywords: capabilities, making, gift, talent, genius, terms of development of capabilities.

Отримано 2.02.2017

УДК 159.9 : 316.6

Преснякова Людмила Валеріївна

СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Преснякова Л. В. Структурно-динамічна модель компетентності дільничних інспекторів прикордонної служби у професійному спілкуванні. На основі теоретичного аналізу автором розроблено та обґрунтовано структурно-динамічну модель компетентності дільничних інспекторів прикордонної служби у професійному спілкуванні. Основу моделі становлять комунікативна, перцептивна та інтерактивна компетентності, які складаються з когнітивного, особистісного та поведінкового компонентів. Показано, що комунікативна, перцептивна та інтерактивна компетентності